

www.idnes.cz/kavarna

Josef Chuchma o inscenaci SAM v pražském Divadle Komedie s Karlem Rodenem v hlavní roli. Benjamin Slavík filmech bratří Dardennů.

Jak být dobrý i bez pánaboha

TOMÁŠ HRÍBEK

Filozof může k současné české diskusi o restituci církevního majetku přistoupit z různých hledisek. Může třeba vyjít z teorie restituce liberálního politického filozofa Roberta Nozicka, jenž dokazuje, že restituovat lze pouze majetek, který byl nabyt legitimně, a tázat se, zda všechny majetek, který církev žádají zpět, opravdu kdysi nabyly legitimním způsobem. Nozick považuje za legitimní zdroje majetku například vlastní práci, dar, dědictví – avšak rozhodně nikoli konfiskaci, která byla, pokud vím, významným způsobem nabývání majetku katolickou církví v pobělohorských Čechách. Hodně záleží i na tom, zda církev všechny majetek,

o jehož restituci nyní usilují, před rokem 1948 skutečně vlastnily, nebo ho pouze užívaly.

Co z toho plyne? Že naše církev, včetně té katolické, rozhodně má nárok na majetek, o nějž byly okradeny, ale nemůže se například jednat o majetek, který buď již před rokem 1948 nevlastnily, nebo ho samy kdysi ukradly někomu jinému (například majetek, který katolická církev po Bílé hoře sebrala tehdejší evangelickým církvím).

Absenci duchovna nepocítují

Chci se však k problému církevních restitucí vyjádřit spíše nepřímou a spíše z hlediska etiky než politické filozofie. Všiml jsem si totiž, že kromě apelu k fundamentálnímu principu, že co bylo ukradeno, musí být vráceno, zaznívá ve zdůvodněních církev-

České církve mají nárok na majetek, který jim byl ukraden. Neměly by však mít

NÁROK NA MAJETEK, který samy ukradly.

Ale především: neplatí argument, že církve hrají ve společnosti nezastupitelnou morální roli.

ních restitucí i předpoklad, že církve hrají ve společnosti nezastupitelnou roli a k plnění této role potřebují ekonomickou samostatnost, kterou jim navrácený majetek zajistí.

V čem spočívá ona nezastupitelná role církve? Martin Kubík (v Lidových novinách 6. ledna 2011) pravil, že církve jsou „duchovním majákem“. Přiznám se, že patřím k těm povrchním občanům České republiky, kteří absenci duchovna – ať už je to cokoli – ve svém životě nepocítují. Zato však vím, že v životě nás všech hraje roli morálka, neboť si všichni stěžujeme, že jsme s ní na štíru – zvláště s veřejnou morálkou, čili chováním lidí v různých institucích (viz zejména problém korupce).

Alespoň na první pohled pravděpodobnější obhajoba úlohy církve v naší společnosti tedy poukazuje na jejich nezastupitelnou roli při kultivaci morálky. Přesněji řečeno: tento argument tvrdí, že společnost potřebuje morálku, morálka není možná bez náboženství, o náboženství pečují církve a církve pro výkon této služby potřebují ekonomickou autonomii, kterou jim zajistí majetkové restituce.

Právě tento argument chci zpochybnit. Často slyšíme, jak vlastně jen církve nás může zachránit před morálním subjektivismem a relativismem. Tyto doktríny možná představují reálné nebezpečí, takže bude dobré si vyjasnit, co vlastně znamenají.

Morálka – jak tu ještě bude záhy dosvětleno – je principiálně nezávislá na náboženství včetně toho křesťanského, a tudíž i na církvích. Takže církve proti morálnímu subjektivismu a relativismu nemůže udělat víc než my ostatní. Z toho jistě neplyne, že by církvím neměl být vrácen majetek – pokud takový existuje – který jim náleží. Platí pouze, že tuto restituci nelze podpořit argumentem, že bez ekonomicky silných církve se to u nás nemůže zlepšit s morálkou.

Morální role náboženství

V čem tedy spočívá údajná morální role náboženství? Filozof David O. Brink rozlišuje tři kandidáty na takovou roli. Zaprvé, náboženství má možná ve vztahu k morálce metafyzickou roli v tom smyslu, že morální požadavky závisí na existenci Boha, respektive na jeho vůli. Zadruhé, ať už náboženství má či nemá tuto metafyzickou roli, má snad vůči morálce evidenční roli; to znamená, že náboženství, respektive nějaký posvátný text (Bible, Korán), je nutné k tomu, abychom se z něj dozvěděli, co je morálně dobré a správné. A zatřetí, je běžné tvrdit, že náboženství má nezastupitelnou motivační roli – například bez naděje na nebe a bez strachu z pekla bychom prý neměli důvod chovat se správně i v momen-

tech, kdy se nikdo nedívá, a tudíž by nám prošlo, kdybychom jednali nemorálně. Bůh se totiž dívá stále.

Proberme si tyto tři kandidáty na roli náboženství v morálce jednoho po druhém.

Voluntarismus a naturalismus

Metafyzickou tezi lze vyjádřit tak, že nějaký stav věci je dobrý, respektive nějaké jednání je správné, pokud se líbí Bohu. Již Platon však ukázal, že tato formulace je ambivalentní. Tvrdí se, že je něco dobré a správné proto, že se to líbí Bohu? Nebo je něco bohubilé, protože je to dobré a správné?

Zmíněný filozof Brink označuje první tvrzení jako voluntarismus, neboť odvozuje morální kvality čehokoli od Boží vůle. Druhou alternativou označuje jako naturalismus, protože podle této teze určuje morální kvalitu sama povaha (latinsky natura) dané věci (jednání, charakteru atd.).

Je tedy snad zřejmé, jak voluntarismus vyjadřuje metafyzickou tezi o závislosti morálky na náboženství: bez Boha, respektive Jeho vůle, prý neexistuje žádný rozdíl mezi dobrem a zlem, správným a nesprávným. Voluntarismus však implikuje, že kdyby měl Bůh v oblibě takové věci, jako jsou třeba genocida a znásilnění, pak by tyto věci byly dobré a každý, kdo by vyhlazoval

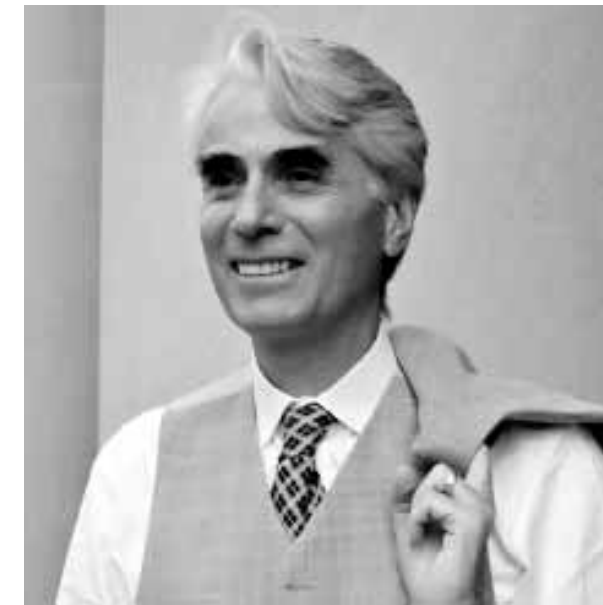

FOTO: NEWSHARVARD.EDU

ROBERT NOZICK

Tento americký filozof a politolog (1938–2002) byl zejména v 70. a 80. letech hvězdou pravicových intelektuálních kruhů. Konfiskaci nepovažoval za legitimní zdroj majetku.

ga Tomáše Akvinského jsou věci dobré či špatné bez ohledu na existenci Boha, ačkoli dokonale dobrý Bůh schvaluje všechny dobré věci, a jediné ony. Ale ať Bůh dobré věci schvaluje anebo neschvaluje, je zřejmé, že přípuštěním nezávislosti morálních kvalit na postojích Boha se otevírá prostor pro zcela autonomní sekulární etiku. Zde nemám prostor, abych se pouštěl do podrobností o různých přístupech této tradice morálního zkoumání, jež se rozvíjí od osvícenství do současnosti. Stručně lze říci, že podle většiny autorů v tradici sekulární etiky je morální hledisko hlediskem nestrannosti.

V moderní tradici se rozvíjely dva hlavní způsoby interpretace oné nestrannosti. Podle prvního z nich, který inicioval filozof Immanuel Kant, musíme vyjít z naší schopnosti kriticky posoudit svá přání a jednat na základě rozumné úvahy. Morální požadavky tedy musí vyplývat z naší povahy jakožto rozumných aktérů, a odtud pak Kant odvozuje požadavek respektovat všechny racionální aktéry bez rozdílu jako „účely o sobě“, a nikoli jako „pouhé prostředky“. Druhý způsob interpretace morální nestrannosti, známý jako utilitarismus, se prosadil spíše v anglosaském světě. Požaduje, abychom přikládali stejnou váhu preferencím všech jednotlivců, takže vygenerujeme co největší štěstí co největšího počtu lidí.

Náboženství jako evidence

Přípuštěním nezávislosti morálních kvalit na Boží vůli, čili přihlášením se k naturalismu, katolická církev de facto rezignuje na metafyzickou roli náboženství v morálce. Možná však náboženství může ve vztahu k morálce hrát některou ze zbývajících dvou rolí. Dejme tomu, že existuje Bůh a má vlastnosti, které mu připisují křesťané – je vševědoucí a nekonečně dobrý. V tom případě by mohl být zdrojem informací o tom, co je dobré a správné: ví, co je dobré a správné, a chce jen to dobré a správné. A našťástí pro nás – dokonce nám v Bibli nechal písemný záznam o tom, co považuje za dobré a správné.

Duchovno mi neschází

Přiznám se, že patřím k těm povrchním občanům České republiky, kteří absenci duchovna – ať už je to cokoli – ve svém životě nepocítují.

a znásilňoval, by jednal správně. Tento závěr je nevyhnutelný, neboť podle voluntarismu neurčuje morální povahu věci nic jiného než Boží vůle. A co je takový voluntarismus jiného než extrémní forma onoho shora zmíněného morálního subjektivismu, který církevní představitelé tak často označují za úpadkový rys naší doby?

Morální subjektivismus je teze, že rozdíl mezi dobrým a zlým, správným a špatným závisí na postoji určitého aktéra. A podle voluntarismu zmíněný rozdíl vskutku závisí na postoji konkrétního aktéra – totiž Boha. Je tedy kuriózní, že i v rámci křesťanství najdeme teology hlásící se k voluntarismu. Pokud morální subjektivismus představuje hrozbu, tak voluntarismus s ní nic nezmůže.

Ale například katolická církev voluntarismus odmítá a hlásí se k naturalismu. Podle nejvýznamnějšího katolického teolo-

MORÁLNÍ PROBLÉMY

Tomáš Halík (vlevo) bývá do médií obligátně zván, aby pohovořil o morálních problémech dneška. Americký filozof David O. Brink (vpravo) poskytuje o morální roli náboženství nuancovanější úvahy.

FOTO: MICHAL KLÍMA, MF DNES A PHILOSOPHYFACULTY.UCSD.EDU

► Zde se však vzápětí vynořují problémy.

Zaprvé, Bible není jediná a koherentní kniha, nýbrž knihovna, jež vznikala po mnoho generací. Různé texty této sbírky říkají vzájemně protikladné věci. Například jedny partie (2M 21:23, 24, 3M 24:19, 20 a 5M 19:21) praví „oko za oko“, kdežto jiné (Mt 5:38–42 a Lk 6:27–31) „nastav druhou tvář“.

Zadruhé, tyto staré texty jsou pozoruhodné i tím, jak v nich marně hledáme odpovědi na palčivé morální problémy. I mnozí z těch, kteří se označují za křesťany, se domnívají, že seznam Božích příkazů se vyčerpává známým Desaterem. Proč tedy, jak trefně poznamenal nedávno zesnulý anglicko-americký spisovatel Christopher Hitchens, na tomto seznamu chybí „Nezetročíš“, „Neznásilníš“, „Nezneužiješ dítě“ nebo „Nebudeš pustošit přírodu“? Desatero je zkrátka velmi nedokonalé coby morální kompas moderního člověka.

Zatřetí, titíž rábdoby křesťané, kteří věří, že Boží morální kodex se vyčerpává Desaterem, zjevně netuší, že množství dalších příkázání, vyslovených s toutéž autoritou, obsahují knihy Starého zákona. V nich se například dočteme, že rodiče mají ukamenovat neposlušné děti (3M 20:9, 5M 21:18–21) nebo že sousedé mají ukamenovat nevěstu, jejíž manžel zjistil, že nebyla panna (3M 22:13–21). Nakonec dojde i na četné výzvy ke genocidě, o níž jsme se prve obávali, že by se mohla zalíbit Bohu voluntaristů (2M 34:11–14, 3M 26:7–9, 5M 7:2, 5M 20:16). Je pravda, že v Novém zákoně je výslovného barbarství mnohem méně, ale Ježíš o Starém zákoně říká, že platí v plné míře (Mt 5:18). A když vyzývá apoštoly, aby nenáviděli své příbuzné a následovali ho (Mt 10:35–37, M 10:29–30, Lk 18:29–30),

nedělá totéž co všichni vůdci sekt, jichž se právem obáváme? Těm z nás, kteří bychom si dovolili s jeho učením „lásky“ nesouhlasit, slibuje peklo (Mt 10:14–15, 24:37, Lk 10:12, 2 P 3:7, 10).

Chci se vyhnout nedorozumění. Účelem předchozího odstavce není zahanbit křesťany, kteří v Bibli hledají návod, jak žít slušný život. Alespoň v Evropě bychom asi našli málo křesťanů, kteří by se chtěli řídit citovanými brutálními pravidly. Jde mi o něco

Experti, s. r. o. Duchovní jsou možná experti na náboženství, avšak žádné náboženství – respektive žádný posvátný text – není spolehlivým zdrojem informací o morálce.

jiného: pokud umírnění křesťané interpretují Bibli tak, aby byla ve shodě s civilizovanou morálkou, pak tím pádem považují za evidenci o tom, co je morální, spíše svou vlastní moderní morální zkušenost, a nikoli ony barbarské výzvy k vraždění a nenávisti, o nichž však oficiálně věří, že jsou slovy Božím. To ale znamená, že umírnění křesťané považují náboženství za závislé na morálce, a nikoli naopak.

Náboženství jako motiv

Jak vidno, náboženství, konkrétně křesťanství, neposlouží ani jako evidence pro to, co je dobré a správné. Nad tím by se měli zamyslet naši žurnalisté, aby jako experty k úvaze o nějakém morálním problému dneška pokaždé nezvali katolické kněží.

Duchovní jsou možná experti na náboženství, avšak žádné náboženství – respektive žádný posvátný text – není spolehlivým zdrojem informací o morálce. Jsou-li tyto texty tak spleťité a každý z nich je předmětem nesčetných interpretací, znamená to zároveň, že žádná církev není v lepším postavení než my ostatní poradit si s problémem morálního relativismu.

Morální relativismus tvrdí, že je tolik morálních systémů, kolik je kultur, a žádný není lepší než ty ostatní. Církev si s relativismem neporadí proto, že nemožou dokázat, že určitá interpretace Božích slova je ta pravá.

Poslední způsob, jak by náboženství mohlo být relevantní ve vztahu k morálce, je, že poskytne aktérovi motiv jednat morálně. Beze strachu z věčného trestu se prý nepřimějeme k tomu, abychom se chovali správně. Ve skutečnosti tomu není tak, že by se věřící chovali mravněji než ateisté. Pokusy ukázat, že morální jednání je z hlediska jedince výhodné, jsou běžné i v sekulární etice. Jiní autoři však v takovém ztotožnění morálky a prozíravosti vidí degradaci morálky: jedná-li někdo správně proto, aby z toho něco měl – ať už na nebi nebo na Zemi – zmenšuje morální hodnotu svého činu.

Takže náboženství tedy není nutné či žádoucí ani jako motiv k morálnímu jednání. Ale možná, že v morálce hraje ještě nějakou jinou roli, na niž jsem zapomněl. Rád uslyším, o jakou roli jde.

*Autor je filozof. Studia absolvoval na Univerzitě Karlově a v USA, konkrétně na Bowling Green State University v Ohiu a na University of Minnesota, Minneapolis. Autor knihy *Metafyzika antiindividualismu* (2008), spoluautor knihy *Z evolučního hlediska. Pojem evoluce v současné filosofii* (2011).*